

A filozófia és kérdésköre

Kérdések: Mi a filozófia? Mi a bölcsészet? Mi a bölcelet? Helyettesíthetik ezek a nevezetek egymást? Nevezhető-e a filozófia bölceletnek (bölcselemnek), bölcsészetnek?

Összeállította: *Bősze Péter*

Közreműködők: *Balázs Géza, Büky László, Gaál Csaba, Makra Júlia*

A meghatározások a *Magyar orvosi értelmező szó- és nevezetár* részére készülnek. Előbbre

filozófia (*philosophy*)

Meghatározások:

■ The free dictionary by Fabrex

1. The study of the nature, causes, or principles of reality, knowledge, or values, based on logical reasoning.
2. A system of thought based on or involving such study: the philosophy of David Hume.
3. The study of the theoretical underpinnings of a particular field or discipline: the philosophy of history.
4. An underlying theory or set of ideas relating to a particular field of activity or to life as a whole: an original philosophy of advertising; an unusual philosophy of life.

■ Wikipédia

A filozófia, régebben magyarul bölcelet, a világegyetem, a természet, az élet okával és céljával, a történelemben érvényesülő rendezőelvvel, a tudás és megismerés lehetőségével, a szépség, művészet és nyelv mibenlétével, a jogi-politikai normák természetével, a cselekedetek helyes vagy helytelen mivoltával, Isten és a transzcendencia létével foglalkozó tudományág. A filozófia ágai ennek megfelelően a metafizika, az ontológia (létfilozófia), a történelemfilozófia, az episztemológia (ismeretelmélet), a tudományfilozófia, a logika (a 19. század végétől filozófiai logika), az esztétika, a nyelvfilozófia, a jogfilozófia, a politikafilozófia, az etika és a vallásfilozófia.

A filozófusok absztrakt fogalmi reprezentációkat alkotnak. A filozófiai tevékenység médiuma a nyelv, célja pedig jelentésadás a még fel nem fogottnak, a közölhetővé tétele az addig ki nem mondhatónak. Ennek érdekében a filozófia metaforákat használ. A reprezentáció tárgya az emberi élet bármely aspektusa lehet. A művészi (például irodalmi) alkotás folyamatával ellentétben a filozófia mércéket állít fel önmagával szemben, melyeket a logikától vesz át (például az

ellentmondás-mentesség követelményét). A filozófia mégsem szűkíthető le a logikára, mert a logika formalizálható, a filozófia pedig többnyire nem az.

■ Értelmező szótár +

1. A természet, a társadalom, illetőleg az emberi gondolkodás, megismerés legáltalánosabb sajátosságait vizsgáló tudomány.
2. Valamely filozófus nézeteinek összessége.
3. Bölcselkedés, életbölcseesség, életfelfogás.
4. Bizonyosfajta szemlélet és módszerek (rendszer alkotó) összessége.

Rokon szók: 1. bölcelet (kissé régi), bölcsészet (rég), bölcselem; 3. gondolkodás, világszemlélet, világnézet; 4. stratégia.

■ Officina egyetemes lexikon

(Bölcsesség szeretete) az igazság, a végső okok, az embernek a világban elfoglalt helyével kapcsolatos kérdések tisztázására irányuló törekvés. A filozófia nem kötődik egy bizonyos tárgykörhöz.

Az újkor kezdete óta, az egyes szaktudományok függetlenedésével megszűnt univerzális tudományként létezni. Napjainkban gyakran tesznek egyenlőségjelet a filozófia és az ismeret-, illetve tudományelmélet közé, vagyis azt tekintik feladatának, hogy az egyes tudományok által nem bizonyított elveket és lehetőségfeltételeket elemezze. Nem az egyes ok-okozat összefüggéseket, hanem a jelenségek mögött a természet, a társ és a gondolkodás legáltalánosabb összefüggéseit kutatja.

■ Sárközi Mátyás szótára

Bölcelet. Filo = kedvelő; szofosz = bölcsesség.

■ Idegen szavak szótára (Tolcsvai Nagy Gábor)

1. Bölcelet, a valóságnak az a megismerő megragadása, amelynek tárgya a valóság mint olyan a lét szerkezetének egészével.
2. Gondolkodásmód, a világ dolgairól, a mindennapi viselkedésről és cselekvésekről szóló nézetek összessége.
3. Alapelv, működési elv, személy vagy intézmény cselekvéseinek vezérlő elve.

bölcelet

■ Magyar értelmező kéziszótár

Filozófia (kissé régi).

bölcsészet

■ Magyar értelmező kéziszótár

1. Filozófia (rég).
2. A bölcsészkaron előadott tudományágak (valamelyike).

■ WikiSzótár.hu

1. A humán tudományok összessége. Azok a szakterületek, amelyek a társadalommal, az emberi gondolkodással foglalkozó tudományokat ölelik fel. Ilyen például a filozófia, irodalom, nyelvészet, történelemtudomány.
2. *Régies:* Filozófia. Az emberi gondolkodás, megismerés, az okok és miértek tudománya.

Megjegyzés. A filozófia tudományágait többnyire idegen nevezetekkel mondják, vagy a bölcsészet utótaggal nevezik el. Például: szabadbölcsészet (analitikus filozófia).

bölcsész

■ Értelmező szótár +

A filozófus, társadalomtudós régi neve.

■ WikiSzótár.hu

1. Humán tudományok szakembere. Az a tudós vagy képzett személy, aki az emberrel, a társadalommal, az emberi gondolkodással foglalkozó tudományokban jártas, ilyen tudományokat művel. Például a filozófia, irodalom, nyelvészet, történelemtudomány területén képzett ember.

bölcsелем

■ A magyar nyelv értelmező szótára

bölcsелем [e-ě] főnév ...lmet, ...lme, ...lme [e, e, e] (elavult). Bölcsélet, filozófia.

logika észtan, észszerűség: a gondolkodás következetes egymásutánja.

A meghatározásokból az derül ki, hogy a filozófia tág fogalom, különböző dolgokat foglal magában (létről való elképzelés, gondolkodásmód, cselekvéstervezet stb.). Szabad ezeket egybefogni? Nem okosabb, ha az egyes területekre külön magyar elnevezéseket használunk?

JAVASLATOK

Bősze Péter

A *filozófia* magyarul *bölcsélet*. Ez még elfogadott, használt nevezet, és mindenki érti.

bölcsélet a valóságtörténelem megismerésének tudománya (mi, miért, hogyan történik), beleértve a lét (az emberi lét) helyét is. Általános értelmű fogalom, nem szűkíthető le egyetlen tárgykörre sem. Kifejezőmódja a nyelv. (→bölcsészet)

bölcselő a bölcsélettel foglalkozó szakember.

bölcsészet a bölcsélet tárgykörök szerinti tudományágai.

bölcsész ezen tudományágak valamelyikének szakembere.

eszmrendszer valamely bölcséleti felfogás rendszere, például Kant eszmrendszer (a kanti bölcsélet rendszere).

szemléletmód gondolkodásmód, világnézet, életfelfogás – a valóság történéseiről alkotott egyedi vagy társadalmi (közösségi) megítélés.

alapelv valamely tevékenységnek, látásmódnak az alapját képező elképzelés. Erre épül az egész.

Elfogadhatók-e a fenti meghatározások, elnevezések? Egészen más kell? Kiegészítések, módosítások. Lévéen magyar nyelvű szó- és nevezettár, a filozófia szónak nincs helye benne.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Balázs Géza

Nem tudok a kérdésben kellően elmerülni. A filozófia meghatározása egészen biztosan meghaladja a hozzáértésemet, még akkor is, ha egyik művem filozófiai, pontosabban: metafizikai. A filozófia és a bölcsélet megkülönböztetését sem vállalnám, bonyolult és nehezen tisztázható kérdés ez. Én egyébként annyit gondolok erről, hogy bölcsészettudományi, azaz filozófiai karon tanítok. És nem kezdeném ezt szétválasztani, mert akkor óhatatlanul kirekesztenék valamit. Műveim inkább bölcsészeti, mostani munkám kicsit filozófiai, de hogy hol a határ, ezt nem tudom eldönteni.

Büky László

Nem vagyok az ilyesmiben eléggé tájékozott, ezért csupán az alábbiakat jegyzem meg:

A szótár elavultnak minősíti a bölcsелем szót, pedig rendkívül kifejező. A dolgok elemekből állnak, például a nyelvnek is van elemkészlete (hangok, betűk stb.). A bölcsелем szó a bölcsesség, bölcsészet stb. elemeire, elemkészletére utal.

A filozófia magyarul bölcsélet. Ez még elfogadott, használt nevezet, és mindenki érti. Egyébként 1508-tól van a filozófiára adat, azóta megvagyunk vele.

Gaál Csaba

Filozófus vagy bölcsész-e az orvos?

„A nem szakjellegű filozófiai irodalom és szépirodalom, sőt a szakodtól egészen távol eső szakirodalom is élesíti az elménket fontos dolgok felfedezésére.” (6)

Selye János (1907–1982),
a stresszelmélet megalkotója

Messzire vezet a kérdés, amely a „filozófia”, vagyis a *bölcsélet* meghatározását veti fel. Az idézett források közül a Wikipédia leírása a legteljesebb, bár a többiben is sok értékes elem található. Minthogy a meghatározás a *Magyar orvosi értelmező szó- és nevezettár* részére készülne, a javaslatok kéreése eleve leszűkíti az általános érvényű fogalmat egy körülírt területre, jelen esetben az orvoslásra. Elfogadva, hogy hivatásunk „tudománynak” minősül, ilyen értelemben ránk vonatkoztatva *tudománybölcséletről* kellene beszélnünk, amely azonban csak részben fedi a gyakorlatunkat. Álláspontom megvilágításához – legalábbis a kérdés megtárgyalásakor – elengedhetetlen a visszatekintés.

TÖRTÉNETI HÁTTÉR A természetfilozófiát a számoszi Püthagorasz (Kr. e. 570–495) alapította. Számára a filozófia tág értelemben volt használatos, beletartozott a vallás, a tudo-

mány, a matematika és a zene, az orvoslás és a csillagászat, a test, szellem és lélek egysége. Arisztotelész (Kr. e. 384–322) a tudományok előfutára és egyes források szerint orvos is, aki az aszklepiádok orvosi szövetségének tagjává lett, és Nagy Sándor (Kr. e. 356–323) makedón király nevelője volt. Tertullianus (Kr. u. 150–230) a filozófiát még a medicina lánytestvérének nevezte (*medicina soror philosophiae*). De Claudius Galenus (Pergamon, Kr. u. 129–201, Róma) is filozófus volt, egyik művének címe: *A legjobb orvos egyben filozófus is*. A római orvostudományt Galenus dolgozta ki. A képzésnek eszerint 11 évig kell tartania. A hallgató először 14 éves koráig nyelvhelyességet, szónoklattant, irodalmat, matematikát és csillagászatot tanult, és csak ezután kezdődhetett a tulajdonképpeni orvosi tárgyak tanulmányozása. Az ókorban még minden rész összefüggött.

Szent Lukács evangélistát – aki maga is orvos volt – nem csupán az orvosok, de a *művészek védőszentjének* is választották, ugyanis a bölcslethez a Püthagorasz által felsoroltakon kívül a művészetek is hozzátartoztak. (A művészetek és az orvoslás kapcsolatára utalhat az ókori görögöknek az az elképzelése, miszerint Aszklepiosz, a gyógyítás istene Apollónnak, a művészetek istenének fia.)

A középkor két egy időben élt nagy gondolkodója, az andalúziai zsidó Maimonidész (1137–1205), valamint az arab Averroës (1126–1198) egyben orvos is volt, vagyis a kettő szorosan összefüggött egymással. Az 1100-as évektől kezdve a XIX. század második feléig az orvoslás tudománya nem volt bizonyítékokra alapozott, mint manapság. Akkor a *doktori fokozat filozófiai doktorátus volt*. Másfél évszázada kezdtük elveszíteni ezt a széles körű, műveltségben és szellemileg is jobban megalapozott kapcsolatot.

ORVOSTUDOMÁNY ÉS ERKÖLCS (BIOETIKA) A legfőbb tudás (Szókratész) a jónak és rossznak ismerete, az élet bölcsességének tudása. Az erkölcs mindig szoros kapcsolatban áll a tőlünk függő szabad elhatározással. Az *erkölcsbölcslelet* jelentőségét csak akkor látjuk igazán – és ez a lényeg –, ha az *felelősséggel párosul*. Minden döntésünket egyedileg kell meghozni. Minden egyes beteg mögött emberi sorsok rejlenek. Elsődleges parancs, hogy a betegnek ne ártsunk, hanem segítsünk. A különböző hivatások közül az orvosi az, amely a világ legösibb erkölcsi zsinórmértékét mondhatja magáénak (*táblázat*). Feltehetjük a költői kérdést: hol van a bölcsészek, jogászok, építészek vagy mérnökök „hippokratészi” esküje, fogadalma, hiszen végső soron ezek a szakágazatok is az emberért vannak!

Táblázat Ókori etikai ajánlások

I. <i>Primum nil nocere</i>	Mindenekelőtt nem ártani
II. <i>Primum utilis esse</i>	Elsősorban használni
III. <i>Salus aegroti suprema lex (esto)</i>	A beteg érdeke mindenek felett
IV. <i>Voluntas aegroti suprema lex (esto)</i>	A beteg óhaja a legfőbb törvény

Korábban a *természetfilozófia* kifejezést használták arra a fogalomkörre. Mára felváltotta a *tudomány* szó, holott ez utóbbi nem hordozza azokat a gazdag és sokrétű jelentésárnyalatokat, mint a megelőző századok. Új filozófiának nevezték azt a „felfordulást”, amelyet ma úgy hívunk, hogy *tudományos forradalom*. Az eredeti cél – ellentétben a maiakkal – nem a természet leigázása, hanem megértése volt, az abból fakadó műszaki felfedezések csak másodlagosak. Ma eltolódott az egyensúly: a megértés helyett a *hasznossági elv lett úrrá*, a műszakiaság és az abból fakadó gyártáslelemények uralják a világunkat és szemléletünket.

Az etika – mint a bölcsészet egyik ága – főként arra keresi a választ, hogy az embertársal és a társadalommal szemben mi a jó, a helyes, és mi a rossz, a helytelen viselkedésmód, cselekedet (lásd előbb Szókratészról). Erkölcsbölcsleleti légüres tér jelentkezik ott, ahol az ismeret és technika áll a középpontban, és az erkölcs feleslegesnek tűnik – nem ez rímelt korunkra?

A *bioetika* kifejezést Van Rensselaer Potter (1911–2001) biokémikus alkotta meg 1970-ben. A görög *biosz* szó életet, az *étosz* szokást, illetve, erkölcsöt jelent, amelyeket összetéve kapjuk meg az élet etikáját jelentő fogalmat. A meghatározás szerint olyan tudományról van szó, amely az emberi viselkedést az élet és az egészség terén észszerű értékek és erkölcsi alapelvek fényében vizsgálja és szabályozza. Az *orvosi etika* korábban főként hagyományokra támaszkodott. Mivel azonban a korszerű gyógyítás csapatmunka, a mai kórházban az orvos mellett mérnökök, lélekgyógyászok, gyógytornászok, étrendtanácsadók és még sokan mások is dolgoznak, vagyis ők is beleszólnak a gyógyítás folyamatába, ezért is használatos ma a bioetika megjelölés. A „kódexetikánál” többet mond a bioetika, amely az orvosetikai kérdéseket inkább a bölcslelet eszközeivel közelíti meg: jellege szakmaközi (4). Azt pedig, hogy az orvosetikai kérdések iránt német nyelvterületen töretlen az érdeklődés, mi sem bizonyítja jobban, mint a több mint fél évszázada létező újság, a *Zeitschrift für medizinische Ethik* (www.zfme.de).

ORVOSOK ÉS A „FILOZÓFIA” A szakmai életben a bölcslelet szó tágabban értelmezendő, mint ahogyan megszoktuk, azaz olyan tudományként, amely a természet, a társadalom és a gondolkodás legáltalánosabb törvényeit kutatja, és azokat a mindennapokban alkalmazza. (A „filozófia” az ősi felfogás szerint csodálkozás. A csodálkozás pedig bátorítja a lelki/szellemi kíváncsiságot.) A fogalom valóban része a tudományoknak, hiszen a napi gyakorlatban mindenki többé-kevésbé kialakítja a saját „filozófiáját”, életszemléletét. Ma azonban a bölcslelet alig jelenik meg a munkánkban, holott a PhD, a doktori fokozat is erre az összefüggésre utalna (*doctor of philosophy*). A diploma megszerzésével a kezdő orvos még messze van attól, hogy hivatásának megfeleljen. Fontos ugyan a tudás, a képzettség és a képességek, de ezek önmagukban mit sem érnek jó erkölcs nélkül. A tudomány műveléséhez értelem, tudás, de lelkiismeret is kell. Az embernek

természetes bölcsességre és erényekre van szüksége ahhoz, hogy megfelelően használja azt, amit elsajátított. Ez azonban már nem tudományos, hanem erkölcsi kérdés. „A bölcsék nyelve ékessé teszi a tudományt, / a balgák szája pedig dőre séget bugyogtat” – áll a *Példabeszédek* könyvében (8).

A tudomány nem jelent sokat filozófia nélkül, sem a tények távlat és értékelés nélkül. A tudomány tudást ad nekünk, de bölcsességet csak a filozófia adhat. A tudomány elemző leírás, a filozófia egységesítő magyarázat. A tudomány nehézsége, hogy a mennyiségi összefüggéseknek a valóságos dolgokkal való összekapcsolása céljából alapvetően szüksége van lételméletre, de a lét legáltalánosabb törvényeiről szóló filozófiai tanítás semmiféle mennyiségi megállapítást nem tud tenni. Albert Einstein (1879–1955) elismerte, hogy tudományából egy csepp etikát sem tud leszűrni.

Hamvas Béla (1897–1968) szerint: „*Vallás, filozófia, tudomány könnyíteni akar, mint mondják az élet terhein, a hagyomány az embernek visszaadja önmagát.*” A tudomány fogalmának bevezetésével az azzal való foglalkozásból az ősi Keleten tudás lett: *scientia sacra*. Kifejti azt is, hogy úgy tűnik, a tudomány mindent megfejt, holott ez önmagában kevés és merő mítosz, nem oldja meg a problémát, nem az egész, és nem is érhet az egészhez. (9)

MAI HELYZETKÉP Fél évszázad után a filozófia igénye ismét jelentkezett, így például a Würzburgi Egyetemen orvostanhallgatók és érdeklődők számára újfent bevezették a filozófiaoktatást, hiszen a leendő orvosoknak és kutatóknak el kell gondolkozniuk a világ dolgairól és az embereket érintő kérdésekről. A haladással mindig újabb kérdések vetődnek fel: mikor kezdődik az élet és következik be a halál, miben áll a beteg önrendelkezése és méltósága, mikor hagyható abba a kezelés stb. Ezért is mondta az orvos és gondolkodó Karl Jaspers (1883–1963): az orvos gyakorlata jól körülhatárolt filozófia. A felmerülő igény miatt időközben a müncheni Műszaki Egyetem orvostudományi karán és Freiburgban is oktatják a filozófiát az *Orvosi Etika és Történelem* tanszékén.

Németországban az első magánegyetem a *Witten-Herdeckei Egyetem* volt, amelyen öt kar működik, és mindenféle állami segítség nélkül jött létre. Egyik alapelvük, hogy a hallgató, függetlenül attól, hogy orvosi, közgazdasági vagy természettudományi karra jár, részt vesz a *studium fundamentale* munkájában, amely csütörtökönként nyolctól egyig és négytől hét óráig tart. Ennek legfontosabb területei: filozófia és tudományelmélet, művészettörténet és irodalomtudomány, idegen nyelvek és retorika, képzőművészeti tevékenység, színjátszás és zene. Az egyetemre háromszor annyian jelentkeznek, mint az állami egyetemekre.

Kényelmességből, az oktatás hiányosságaiból, természetünk felületességre való hajlamából fakadóan átveszünk megalapozatlan közhelyeket. Ezek egyike, hogy a mai ember hajlamos az évezred(ek) előtti, sőt még a századokkal korábbi

szellemi élet képviselőiről is lenézően vélekedni, mintha csupa alacsonyrendű emberek éltek volna annak idején a fejlődés kezdetleges fokán. Ők azonban semmiben sem álltak hátrább a maiaknál, csak bele kell illeszkednünk az adott korba. Mintha csak azért lenne érdemes tanulmányozni Platont és Arisztotelészt, hogy értékelni tudjuk, mennyit haladt azóta a világ. Sokan azt gondolják, többet tudnak, mint azok, akik előttünk éltek, hogy mi okosabbak vagyunk. Feltételezik, hogy az idő múlása csaknem csalthatatlan felsőbbrendűséggel ruházza fel őket. Ez a magatartás a különbség, a fejlettebb tudás látszatát kelti.

Az idők folyamán a természettudomány és az orvostudomány sajnos kizárta magából a filozófiát. Ma ismét igyekezetet látunk a szétszakadt rész tudományok egységesítésére, lásd a német törekvéseket. A világ mind összetettebb gondjait csak a bölcslettudomány segítségével lehet megoldani, egyedül így lehet alkotó módon gondolkodni. Követendő példaként állhatna a mai kutatók előtt Goethe (1749–1832), aki a természettudományok több területén jeleskedett, amelyek mögött mindig őrt álltak a bölcséleti megfontolások.

ALAPKÉRDÉS Többször megvitattuk e lap hasábjain, hogy szükséges-e a szinte kezdetektől elfogadott, bár idegen eredetű, tehát magyarosított szavaink megváltoztatására törekedni még akkor is, ha egy adott szöveggörnyezetbe beleillik a tisztán magyar elnevezés. Egészében igaz az állítás, hogy a *filozófia* magyarul *bölcsélet*, *bölcsesség*, amely általános értelmű fogalom, mégis, ha például az orvosláson belüli szerepét tekintjük, akkor – mint azt írásom bevezetésében jeleztem – tulajdonképpen *tudománybölcséletre* gondolunk. A *bölcsészet* szó mára bizonyos értelemben „foglalttá” vált. Ha száz embert megkérdeznénk, hogy mire gondol a kifejezést használván, kilencvenkilenc valamelyik bölcsészszakhoz köthető fogalmat jelölne meg. Aki a bölcsészetet műveli, az a *bölcsész*. Vajon azonos-e az ezzel foglalkozó személy a filozófussal? Sokkal inkább gondolunk bölcsészhallgatóra, hasonlóan a *medikus*hoz, amely alatt orvostanhallgató értendő. Ha azonban megfontoljuk, a latin *medicus* tulajdonképpen gyógyítást és orvost jelent. Hogy ez mennyire így van, az a németben figyelhető meg. Ők az orvoslással foglalkozókra azt mondják, hogy „Mediziner”. Utolsóként: ma már a politikusok a saját döntésükre vonatkoztatott és önfelmagasztalásként használt *bölcs* kifejezéssel lejáratták az eme fogalomkörbe tartozó fennkölt jelzőt és főnevet egyaránt.

Meddig mehetünk el a magyarításban a magyarosítás rovására? A „filozófia” szó kapcsán már kifejezésre juttattam bizonyos kételyemet. Miközben újólag olvastam kéziratomat és a *táblázathoz* értem, eszembe villant, hogy ez a szavunk is magyarosított, hiszen a latin „tabula”-ból származik. Vajon hagyjuk el, és találjunk ki helyette másikat? Csaknem minden nyelvben a latinra vezetnek vissza e kifejezést, holott alakilag különbözőképpen, csak a spanyol nyelvben azonos a miénkkel ékezet nélkül (tabla), lásd a Czuczor–Fogarasi szótárt (1). Az ugyancsak latin eredetű *próba* szót (probo)

a nyelvészek annyira magyarnak tekintik, hogy az idegen szavak szótára nem jegyzi. Az *etika* a görögből származik (ethos) a latin közvetítésével, de annyira belénk ivódott, hogy sajátunknak érezzük. Nevezzük a *bioetikát* életerköcsnek? Azt hiszem, ennek hallatán kevesen tudnák a fogalmat elhelyezni. A *biokémiát* is furcsa lenne életvegytannak mondani, bár mindez részben szokás kérdése. Ha erőltetnénk a például hozott szavak, de bármely, már meghonosodott szó magyartítását, azt hiszem, joggal merülne fel ellenünk a purizmus vádja.

Visszatérve a *filozófia-bölcsészet* pároshoz, egyik korábban megjelent könyvem címe *Sebészfilozófia* (3) volt, amely főként szakmai és ahhoz kapcsolódó „bölcseleti” kérdésekkel foglalkozott. Visszagondolva, ha a *Sebészbölcselet* címet adtam volna, akkor – annyi év távlatából kívülről nézve is – valami okoskodó, fennkölt, a mindennapok felett álló gondolatgyűjteményt értenék alatta. Az eredetileg használt „filozófia” viszont – a könyv tartalmára nézve – szélesebb, szinte püthagoraszai értelmezésben alkalmazott fogalmat jelent.

ÖSSZEGZŐ ÁLLÁSPONTOM

Főszerkesztő úr a lap egyik számában kifejti (2), hogy „A magyar szókészlet telített, képes mindent kifejezni, ám az idegen szavak visszaszorítják a magyarokat és egysíkúvá teszik a beszédet.” Egyetértek vele, ezt a megállapítást azonban csak a jövőre nézve tartanám kötelezőnek. Megelégednék azzal, hogy máától (!) minden idegen, beszüremkedőben lévő idegen szónak találunk anyanyelvi megfelelőt.

Az immár gyökeret vert magyarosítások válogatás nélküli átváltása emlékeztetne arra a körülményre, ha törvényeket hoznánk visszamenőleges érvénnyel. Minden egyes idegen eredetű szót meg kellene vizsgálni, és anyanyelvi elkötelezettséggel *sürgőző ajánlást* tenni a magyarított kifejezések *elsődleges használatára*. Ez a szótárkészítő feladata, aki megfontoltan (és feltételes nyelvészeti közmegegyezéssel) alakítja ki álláspontját.

A *múltra vonatkozóan* tiltanám, ha egyoldalúan az idegen szavak felé billenne a mérleg, lásd például a „teszt” szó használatát az e számban megjelenő *COVID19-hez társult gondolatok* című írásomban, hiszen ez az idegen kifejezés Bősze Péter-i értelemben immáron kiszorította saját szavainkat, és valóban egysíkúvá tette vonatkozó mondatainkat.

Válaszom a felvetett kérdésre: ha a készülő nevezetár valamelyest is megengedő, akkor lehetővé tenném a szóban forgó címszó *mindkét változatának használatát elsőbbségi ajánlással*, már csak mint szóválasztéki lehetőségként is, amivel változatossá tehető a szöveg.

ZÁRSZÓ Mint a legtöbb szakterületen, így a magyar orvosi nyelvvel összefüggő kérdésekben is adódhatnak nézetkülönbségek. Ezek megvitatásakor nem egymás ellen dolgozunk, hanem az eltérő nézetek ütköztetése során keressük a legjobb megoldást. Kölcsy Ferenc gondolatát idézem:

„Mert alapos s egyszersmind sokoldalú tudományt szerezni, feletlenül nehéz. Sok olvasás, még több gondolkodás, sok egybehasonlítás, még több gyakorlás, s fogyhatatlan béketűrő és állandóság az, ami itt megkívántatik” (5).

IRODALOM

1. Czuczor–Fogarasi szótár a Tinta Kiadó rövidítésében, 2010.
2. Bősze Péter *Szürkül a sokszínűség – jó ez nekünk?* MONY 2019;1:42.
3. Gaál Csaba *Sebészfilozófia* Budapest, Semmelweis Kiadó 2013.
4. Kovács József *A modern orvosi etika alapjai* Budapest, Medicina Kiadó 2006.
5. Kölcsy Ferenc *Parainesis Kölcsy Kálmánhoz* Irodalmi szöveggyűjtemény, Budapest, Tankönyvkiadó 1983.
6. Selye János *Álomtól a felfedezésig* Budapest, Akadémiai Kiadó 1967.
7. Szentkuthy Miklós *Doktor Haydn* Budapest, Magvető Kiadó 2009.
8. *Példabeszédek könyve* Öszösvetség, Szt. Jeromos Bibliatársaság 1999.
9. Weiner Sennyei Tibor *Hamvas Béla ezerarcú és egyszerű élete és műve* Magyar PEN Club 2019.

KÉRDÉS:

Gaál Csaba egyik könyvének címében szerepel a *sebészfilozófia* szó. A „filozófia” szót mivel lehetne helyettesíteni?

Makra Júlia

Pontosan mit értünk azon, ha azt mondjuk: *valaminek a filozófiája*? Fentebb a filozófiának többféle meghatározása szerepel, amelyekből egyebek közt kiderül, hogy ez a fogalom nem szűkíthető le egyetlen tárgykörre sem. Mégis azt látjuk, hogy a hétköznapi szóhasználat leszűkíti: van már vállalati vagy cégfilozófia, szervezeti filozófia, sőt létezik „projektfilozófia” is.

Mit ad isten, projektfilozófiája többek között éppen egy olyan tanári módszertani kézikönyvnek van, amelyben a szerzők „*elméleti alapokat kívánnak biztosítani a gyermekkori nyelvtanításban érintett pedagógusoknak*” (3).

Feltehetően ezekre az újabb keletű filozófiákra vonatkozik a Tolcsvai-szótár 3. számú meghatározása: *alapelv, működési elv, személy vagy intézmény cselekvéseinek vezérlő elve*.

Az 1965-ben kiadott Bakos-féle *Idegen szavak kézikönyvének* ezt a jelentést még nem említi, ahogyan a Duden *Deutsches Universalwörterbuch*jának jóval később, 2003-ban megjelent 5., átdolgozott kiadása, sőt jelenlegi világhálós kiadása sem ad ilyen meghatározást.

Szükíti a fogalmat Hamvas Béla is, amikor azt mondja:

„Ha a dolgokat rendbe hozom, ha minden a helyén van, a világ értelme helyreáll. Minden filozófia ilyen értelem-helyreállítási kísérlet” (1).

„Tudás csak az egészre vonatkozhatik. Amit a tudomány művel, az csak ismeret, mert mindig részlet, amit a vallás, mindig csak érzület, mert mindig magatartás, amit a filozófia, csak megértés, mert mindig szemlélet” (2).

Molnos Angéla *Magyarító könyvecskéjében* (4) a filozófia szó magyarítására az alábbi javaslatot teszi:

filozófia bölcsélet, bölcsészet; eszmerendszer, világnézet, világszemlélet, világösszkép, gondolkodásmód, életfelfogás, életkövetés, szemlélet, alapelv, vezérelv, elgondolás.

Tótfalusi István *Magyarító szótárában* (5) pedig ez áll:

filozófia bölcsélet, † bölcsselem, † bölcsességtan; életfelfogás, gondolkodásmód, világszemlélet, életszemlélet; alapelv, vezérelv, elgondolás.

[A † jelentése: régies.]

Mindezek alapján sajnos még mindig nem tudom egyértelműen megválaszolni azt a kérdést, hogy a szóban forgó könyvcímbe a „filozófia” szót mivel lehetne helyettesíteni, hogy pontosan kifejezze a szerző mondanivalóját. Talán mondhatnánk, hogy a sebészet *vezérelve*, vagy kissé elszakadva az eddigi meghatározásoktól, valamivel tágabb értelemben, hogy a sebészet *eszmeisége* – de ezt látatlanban, a könyv ismerete nélkül nem lehet eldönteni.

IRODALOM

1. Hamvas Béla *A bor filozófiája* In: A magyar Hüperion II. Medio Kiadó h. n., é. n. 219.
2. Hamvas Béla *Művészeti írások II.* Budapest, Medio Kiadó 2014:321.
3. H. Tóth István *Híradás egy tanári módszertani kézikönyvről. Projektpedagógiai törekvések a nyelvtanítási folyamatokban* Módszertani közlemények 2008/48/3:141–3.
4. Molnos Angéla *Magyarító könyvecskéje* Debrecen, Molnos Angéla Közhazsnú Alapítvány 2015.
5. Tótfalusi István *Magyarító szótár* Budapest, Tinta Könyvkiadó 2011.

MIRE JÓ A BÖLCSESZETTUDOMÁNY?

MTA-rendezvény (ORIGO)

„Fodor Pál történész, az MTA Bölcsészettudományi Központjának főigazgatója arról beszélt, hogy a bölcsészettudományok az ember-ről szólnak, így legalapvetőbb feladatuk a tolmácsolás, közvetítés kétféle értelemben: egyrészt feladatuk a múlt kulturális értékeinek továbbadása a következő generációk számára, másrészt a világ összefüggéseinek érthető közvetítése is alapvető fontosságú a közösség számára.”

Nyelvelemző bölcsélet

(Részlet a szabadbölcsészet honlapról)

„...alapvető tétele Gottlob Frege (1848-1925) megfogalmazásában azt mondja ki, hogy a gondolatokhoz csak a nyelven keresztül van hozzáféréseünk. A gondolatokat közvetlenül nem, csak nyelvi kifejeződésüket tudjuk vizsgálni: nem lehetséges filozófiai magyarázat a nyelvi kifejeződések vizsgálata nélkül. Frege szerint a gondolatokat a mondatok tükrözik vissza: »A mondatot a gondolat leképezésének tekinthetjük, oly módon, hogy gondolatok és gondolatrészek esetén a rész és az egész viszonya egészében ugyanaz, mint a mondatok és mondatrészek közötti viszony.« Ezért mondhatja, hogy »a mondat szétszedése megfelel a gondolatok szétszedésének«. Mindez nem jelenti azt, hogy a filozófia céljává kizárólag a nyelv vizsgálata válna. Frege kitartóan állította, hogy kutatásainak témája elsősorban nem a gondolatokat kifejező mondatok, hanem maguk a gondolatok, és hangsúlyozta: »A logikával foglalkozó fő feladata a nyelvtől való megszabadulás.« Továbbá, »a filozófus munkája nagyrészt a nyelvvel való harcból áll«. Azonban, bár lehetséges, hogy a mondatok a gondolatok torz tükröi, de – mondja Frege – nincsen más tükrünk. Elsősorban a gondolatok lehetnek igazak vagy hamisak, a mondatok csak levezetett értelemben azok. A gondolatok lényegi tulajdonságai, hogy nyelvi kifejezésre alkalmasak, hiszen egy olyan jelentés, mely nem ragadható meg nyelviileg, pusztán fantom. Egy mondat azáltal kap jelentést, hogy a beszélők azt így értik. A további kérdésre, hogy miben áll a beszélő mondatértése, Frege ezt mondja: »Abban, hogy a beszélők feltételezik a helyes feltételtől, hogy azt teljesíteni kell ahhoz, hogy a mondat igaz legyen.« Az igaz mondat és a helyes gondolat ennek megfelelően szoros összefüggésben van az igazság fogalmával. Frege nem árulja el, hogy milyen feltételekkel tekinthető egy mondat igaznak, de tétele, hogy az igazság és a jelentés egymással szétválaszthatatlanul összekapcsolódik, a huszadik században általánosan elfogadottá vált.”

ÖSSZEGEZÉS (Böszö Péter)

Van több bölcsészettudományi egyetemünk, vannak bölcsészettudományi karok; Balázs Géza bölcsészettudományi, azaz filozófiai karon tanít. Ám hogy mi a bölcsészettudomány, arra nem kaptam választ, és a világhálón sem találtam. Balázs Géza válasza alapján a bölcsészettudomány és a filozófia azonos fogalom. Büky László szerint a filozófia magyarul bölcsélet. A bölcséletet és a bölcsészetet nem gondolom azonos fogalomnak.

Végeredményben a javasolt meghatározásoknál jobbat összegzésként sem tudok adni. Talán a kedves olvasó majd segít. Egy javaslat már a kézirat összeállításakor érkezett: a filozófia általános értelemben *lételmélet* (Kernács Rebeka bölcsészhallgató személyes közlése).

MEGJEGYZÉS:

Gaál Csaba írta hozzászólásában a *filozófia, próba, etika* szavakra vonatkoztatva, hogy „Ha erőltetnénk a például hozott szavak, de bármely, már meghonosodott szó magyarítását, azt hiszem, joggal merülne fel ellenünk a purizmus vádjá”.

Nos, félezer éves Habsburg-gyarmati voltunk alatt megszármazhatatlanul sok idegen szó honosodott meg nyelvünkben

– volt idejük bőven. Ha ezeket meghagyjuk, mit akarunk magyarítani a köznyelvben? Avagy a köznyelv magyarítása purizmus? Emlékeztetek Szabó T. Attila kiváló nyelvészünk intelmére, miszerint az idegen szó használata nyelvünket nem gazdagítja, hanem ellenkezőleg: szegényíti, kiszorítja a szép magyar szokat. Szomorú bizonyítéka ennek a Tinta Kiadó által megjelentetett *Régi szavak szótára* (1). A szótár majd 500 oldal terjedelmű, sok ezer szóval. Ezek már mind áldozatul estek az idegen szavak használatának. A megbélyegző jelzőt is vállalva igyekszem ezeket feltámasztani: visszahozni őket a „gyarmati sorsunkban” meghonosodott idegenek helyére.

A *Sebészfilozófia* címben a „filozófia” Gaál Csabának a sebészetre vonatkoztatott szélesebb, szinte püthagoraszzi értelmezésben alkalmazott fogalmat jelent. Püthagorasz számára – írta Gaál Csaba – a filozófia „tág értelemben volt használatos, beletartozott a vallás, a tudomány, a matematika és a zene, az orvoslás és a csillagászat, a test, szellem és lélek egysége”. A címet olvasva nem teljesen ez jut eszembe. Inkább olyasmi, hogy hol van a sebészet helye az emberre vonatkozó világban, miként kell a sebésznek gondolkodnia tudománya művelésekor. Az előbbinél „A sebészet világa”, az utóbbinál „A sebészi gondolkodás/észjárás” lehetne a cím.

Természetesen ezek csak gondolatok, nem ismerem a könyv tartalmát, csupán találgatok. A filozófia szóval az a gondom, hogy érzek valamiféle fogalomkört mögötte, de nem tudom megnevezni.

Akárcsak az a bizonyos barát, aki Kosztolányival keveredett vitába:

„Mondjak például helyes szót erre: blazírt. Hirtelenében kibökkentem: unott. Rázza a fejét. Erre eszembe jut egy szó, melyet évekkel ezelőtt olvastam: magaunt. Ezzel se éri be. Azt állítja, hogy a blazírt több és kevesebb, ebben van valami úri, szenvedő, világfájdalmas, fanyar, egy kis illatszer is és egy orchidea is, a magaunt pedig egyszerűen csak magaunt. De miért? Mert az idegen szónak múltja van, és hajlandó beleképzelni az illatszer és az orchideát, a másikba pedig nem hajlandó beleképzelni.” (2)

Ez egyébként nagyon sok más idegen szóra is jellemző, de a magyartól teljesen idegen. A magyar nyelv rendkívül képszerű; ezért is berzenkedem a megfogalmazhatatlanul elvont idegen szók ellen. Én még ragaszkodom a jobb agyféltekém szóképvilágához. Jól elvagyunk vele több mint 3000 éve.

IRODALOM

1. Kiss Gábor (szerk.) *Régi szavak szótára* Budapest, Tinta Könyvkiadó 2012.
2. Kosztolányi Dezső *Nyelvtisztítás* Nyugat 1916.

Részlet Tiszaamarti Antal *Orvosi nyelvünk helyes magyarsága* című könyvéből

„A -lag, -leg módhatározó rag

A régi nyelv is ismerte, egy-két nyelvjárásunk ma is kedveli; de a népi csakúgy, mint az ó nyelv, inkább csak az -ó, -ő képzős igenevekhez ragasztja. Újabbkori szertelen elterjedtsége idegen hatás folyamánya: a német *-lich* végű szokat utánozzák vele. Minthogy azonban a vele való szóalkotás könnyed és tömör képzésmód, s továbbalakításra kész és készséges formákat terem: be kell érünk azzal, hogy használatát csak megszorítjuk.

Kifogástalanok: látszólag, láthatólag, vélhetőleg, eshetőleg, hozzávetőleg; mellesleg, elegendőleg, oldallag (= oldalt).

Az alábbiakat, ahol lehet, mellőzzük:

lényegileg: lényegében, velejében, valójában...

elvileg különbözik: elvben, merőben, lényegesen

gyakorlatilag: a gyakorlatban, gyakorlati nézőpontból

gyárilag készített: gyári (készítésű)

műtétileg eltávolít: műtéttel

fejlődésileg kevésbé differenciált sejtek: kevésbé fejlett sejtek

elsődleges: elsőleges, első, kezdő, elsőfokú; elsődleges hashártyadaganat: eredeti h.;

elsődleges sebgógyulás: elsőrendi, elsőrendű, sima

előzőleg: előbb, azelőtt, előtte...”